

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора КОЗИЧА Ігоря Васильовича
на дисертацію ШУГАЛО Алоїзи Ярославівни
«КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО
В УКРАЇНІ»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дослідження кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні зумовлена низкою важливих факторів. Домашнє насильство залишається однією з найбільш поширених форм порушення прав людини в Україні. Згідно з офіційною статистикою правоохоронних органів, щороку фіксуються тисячі випадків домашнього насильства, хоча насправді реальні масштаби досліджуваного явища значно більші через високий рівень латентності.

Проблема домашнього насильства перебуває на перетині юридичних, соціологічних, психологічних та інших аспектів, що вимагає комплексного підходу до її вирішення. Домашнє насильство має глибокі негативні наслідки для суспільства, включаючи руйнування сімей, психологічні травми, економічні втрати, міжгенераційну передачу насильницьких моделей поведінки. Відтак, зростання суспільного усвідомлення неприпустимості домашнього насильства вимагає адекватних правових механізмів реагування на це явище. Крім того, в умовах військового конфлікту та його наслідків спостерігається загострення проблеми домашнього насильства, що потребує особливої уваги з боку правоохоронних органів та науковців.

Імплементація міжнародних стандартів у сфері протидії домашньому насильству, зокрема Стамбульської конвенції, вимагає детального аналізу чинного законодавства та його ефективності. Проведена криміналізація

домашнього насильства в Україні через внесення змін до Кримінального кодексу (ст. 126-1) та прийняття Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.) потребує комплексного наукового аналізу, оскільки практика застосування ст. 126-1 КК України виявила низку проблемних аспектів, включаючи питання кваліфікації, розмежування зі схожими складами кримінальних правопорушень, доказування систематичності та інших елементів складу кримінального правопорушення. Формування судової практики з розгляду справ про домашнє насильство демонструє необхідність удосконалення теоретико-правових підходів до кримінально-правової кваліфікації цього кримінального правопорушення. Питання ефективності кримінально-правових санкцій у контексті запобігання рецидивам та реабілітації осіб, які вчинили домашнє насильство, також потребує відповідного наукового осмислення.

Перелічені та інші обставини указують на підвищену актуальність проблематики, яку дослідила А. Я. ШУГАЛО.

Ознайомлення із дисертацією, публікаціями за темою дослідження дає підстави констатувати, що авторкою проведений на належному методологічному рівні великий обсяг наукової роботи. Загалом можна стверджувати, що представлена праця є теоретично й практично значущою для науки кримінального права, а її авторка виконала усі дослідницькі задачі й досягла поставленої мети.

Здобувачка приділила суттєву увагу кримінальній відповідальності за домашнє насильство в Україні, визначила її місце в системі кримінального законодавства, окреслила теоретичні підходи і практичні аспекти вирішення проблемних моментів щодо даного явища.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Об'єкт та предмет представленого дослідження визначений коректно. Наукова праця базується на системному підході до проблем, що постали в процесі наукового пошуку, характеризується належним рівнем наукових узагальнень.

Методологічна база дисертації цілком відповідає вимогам сучасної науки кримінального права у вказаному аспекті. Для отримання кінцевого наукового результату авторка обрала вірну методику дослідження, продемонструвала правильне застосування загального-наукового та спеціального інструментарію для вирішення поставлених дослідницьких задач. Особливістю методологічної бази дослідження є поєднання філософських, загальнонаукових й спеціально-юридичних методів дослідження.

Слід відзначити продуману структуру дисертації, її методологічну основу, вірно й логічно побудований дослідницький процес. Перелічені компоненти зумовлені передусім структурою наукового пізнання складної проблематики. У науковій праці вміло і послідовно вивчено окремі дослідницькі питання. Вони стосуються як кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства, так і межі караності та призначення покарання за домашнє насильство.

Дисертація містить чимало наукових задач, зумовлених необхідністю розробки дефініцій чи встановлення ознак окремих понять, як-то: насильство як наскрізне поняття, психічне/психологічне насильство, систематичність, подружжя і т.п. У цілому авторка впоралася із цією достатньо складною задачею. Це свідчить про її наукову зрілість, орієнтування у множинності понятійно-категоріального апарату науки кримінального права, здатність до наукового аналізу й можливість виділяти значущу інформацію у межах предмета дослідження.

При написанні дисертації здобувачка дослідила значну кількість спеціалізованої наукової літератури (усього 344 джерела). Також дослідниця проаналізувала зміни, які пропонуються у проєкті нового Кримінального Кодексу України щодо диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство, зарубіжний досвід та історичні джерела. У підсумку авторка змогла вірно побудувати увесь дослідницький процес і досягти поставленої мети.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в комплексному аналізі кримінально-правової протидії домашньому насильству із застосуванням системного підходу до насильства як наскрізного кримінально-правового поняття. Робота доводить, що норма про домашнє насильство розширює обсяг кримінально караних діянь і забезпечує захист потерпілих від психічного та економічного насильства, які не охоплюються іншими кримінально-правовими нормами.

Авторка обґрунтовує необхідність виключення вказівки на фізичне насильство з диспозиції ст. 126-1 КК України, оскільки чинне формулювання фактично створює привілейований склад кримінального правопорушення. Запропоновано кваліфікувати такі дії за загальними нормами КК України про фізичне насильство без ознаки систематичності. У дослідженні виявлено непослідовність законодавчого формулювання ознак домашнього насильства, зокрема термінологічну неточність щодо «психологічного насильства», некоректність використання поняття «винний», неточність у формулюванні «щодо подружжя» та інші понятійно-термінологічні невідповідності.

Удосконалено підхід до кваліфікації одноразового факту психічного домашнього насильства у вигляді погрози вбивством та систематичних випадків такого насильства, а також питання визначення обсягу фізичного насильства у складі домашнього насильства з відповідними рекомендаціями щодо кваліфікації.

Розвинуто наукове розуміння криміноутворюючої ознаки систематичності при вчиненні діяння втретє та обґрунтовано необхідність диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство щодо вразливих категорій осіб. Запропоновано чіткі підходи до кваліфікації сексуального насильства з «домашньою» ознакою та спричинення легкого тілесного ушкодження в контексті домашнього насильства. Доведено тотожність понять «образа» та «приниження» як різновидів психічного насильства та некоректність віднесення залякування до проявів психічного насильства, оскільки воно охоплюється поняттям «погроза».

Очевидно, що зазначені положення наукової новизни суттєво збагачують теоретичні засади та практичні підходи до кримінально-правової протидії домашньому насильству в Україні.

Практичне значення дисертаційного дослідження, яке розглядається, не викликає сумнівів, адже його результати мають перспективу використання у законотворчому процесі та у правозастосуванні (Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у роботу Ради адвокатів Львівської області від 11.11.2024 № 357; Довідка про впровадження та апробацію результатів дисертаційного дослідження в діяльність Франківського суду м. Львова від 15.01.2025); результати дослідження використовуються в освітньому процесі кафедри кримінального права та процесу Львівського торговельно економічного університету (Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження від 16.01.2025).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Результати дисертації з достатнім ступенем репрезентативності викладені у семи наукових публікаціях, із яких п'ять у наукових фахових виданнях України.

Наукові публікації дисертантки свідчать про її послідовну роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання. Окрім цього, результати дослідження достатньо апробовані. Основні положення й висновки праці обговорювалися на декількох науково-практичних конференціях, зокрема, Міжнародній науково практичній конференції «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір» (м. Львів, 29 жовтня 2021 року); Міжнародній конференції здобувачів вищої освіти «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення» (м. Львів, 29 30 травня 2024 року).

Попри загальне **позитивне** враження від авторських ідей та розкриття основних питань представленого дослідження А. Я. ШУГАЛО, воно природно

не позбавлене певних *неточностей, спірних або дискусійних аспектів, які потребують додаткового обґрунтування і пояснення.*

1. Одним із елементів новизни здобувачка проголошує «виключення вказівки на фізичне насильство з диспозиції ст. 126-1 КК України; такі діяння охоплюватимуться загальними нормами КК України про фізичне насильство (без ознаки систематичності)» (с. 18). В подальшому в роботі досить чітко, в т.ч. і з врахуванням позитивного досвіду інших держав, підтверджується така позиція, яка заслуговує абсолютної підтримки, адже законодавець цілком свідомо не включав у ст.126-1 сексуальне насильство, вважаючи, що відповідальність за його вчинення передбачено в інших нормах КК України. Відтак, аналогічний підхід і щодо фізичного насильства видається послідовним і логічним.

Однак, не варто забувати, що розмежовуючи таким чином кримінальну відповідальність, законодавець у статтях про зґвалтування (ст.152 КК України) і про сексуальне насильство (ст.153 КК України) встановлює кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». У загальних нормах про фізичне насильство такої кваліфікуючої ознаки нема. Звичайно, і про це говорить дисертантка, можна застосовувати аналогічну за змістом обтяжуючу обставину, що передбачена пп. 6-1 ч.1 ст. 67 КК України. Але кваліфікуючі ознаки в Особливій частині і обтяжуючі обставини в Загальній частині, навіть при їх однаковому текстуальному оформленні, за своєю природою є різними: перші враховуються при кваліфікації, другі – при призначенні покарання. Тому, можливо, при пропонованому вилученні вказівки на фізичне насильство з диспозиції ст. 126-1 КК України, варто дотримуватися уніфікованого підходу, і, за прикладом кримінальних правопорушень проти статевої свободи і статевої недоторканості, передбачити кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у

сімейних або близьких відносинах» у відповідних нормах КК України, що стосуються фізичного насильства.

2. Ще раз треба підкреслити, що дослідження зарубіжного досвіду суттєво підсилює роботу, тим більше, що авторка на основі проведеного аналізу висвітлює положення, які є вартими для запозичення (наприклад, щодо встановлення кримінально-правової заборони за одноразовий вияв фізичного домашнього насильства – с. 66), а також ті, які не слід переймати (КК Польщі, де законодавець за домашнє насильство встановлює доволі широкі межі покарання). Проте, аналізуючи досвід *декількох* держав-членів ЄС, варто було б уточнити критерії вибору саме такого звуженого кола держав-членів ЄС, досвід яких вивчається у роботі. Крім того, спостерігається деяка непослідовність щодо пропозицій врахування позитивного досвіду, адже, з одного боку, авторка цілком слушно пропонує запозичити і, відтак, диференціювати кримінальну відповідальність за домашнє насильство з врахуванням відповідних ознак особи потерпілого (с. 60), що й простежується в подальшому в редакції пропонованої авторкою норми – щодо малолітнього чи в його присутності, або вагітної жінки, або особи, яка перебуває у безпорадному стані (с. 184). Водночас, дослідниця, вважаючи за доцільне віднесення законодавцем до кваліфікуючої обставини вчинення домашнього насильства з особливою жорстокістю (с. 59), за прикладом Польщі та Чехії, не виносить у висновках при формулюванні норми відповідних пропозицій до законодавства.

3. Авторка цілком слушно підняла дискусію щодо уніфікації термінології, адже у КК України йдеться і про «психологічне насильство» і про «психічне насильство», що викликає відповідні проблеми у правозастосуванні. На с. 92 роботи дослідниця приходить до висновку, що «більш слушним буде вживання терміна «психічне насильство». В цілому не заперечуючи наведеної аргументації, хотілося б звернути увагу на співвідношення даного терміну з відповідними міжнародними аналогами, адже, приміром, в офіційному перекладі КОНВЕНЦІЇ Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами

(https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text), теж викладені

неоднозначні підходи. Назва статті 33 чітко вказує на «**психологічне** (виділено мною – І.К.) насильство», в той час як у тексті норми йдеться про те, що «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка призводить до тяжкого порушення **психічної** (виділено мною – І.К.) цілісності ...». Тому, варто навести додаткову аргументацію щодо ланцюжка «психіка»-«психічна цілісність»-«психічне насильство». І, в такому випадку, слід чітко поставити питання про певний єдиний термінологічний підхід у всіх статтях КК України, пов'язаних з даним видом насильства.

4. Також варто звернути увагу й на підходи щодо розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Дисертанка наводить декілька положень з цього приводу. Зокрема, «...саме ознака систематичності розмежовує склад адміністративного правопорушення «вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» (ст. 173-2 КУпАП) від складу кримінального правопорушення «домашнє насильство» (с. 88), «...криміноутворююча складова полягає у систематичності таких діянь. А отже вказівка у диспозиції ст. 126-1 КК України на наслідки у виді фізичних або психологічних страждань, розладу здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи є необґрунтованою...» (с. 111); і на основі цього – «...зазначене вище дає підстави для визначення гіпотези, що склад злочину «Домашнє насильство» та склад кримінального правопорушення «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» вирізняє **лише** ознака **систематичності** вчинення **фізичного**, (виділено мною – І.К.) психічного або економічного насильства» (с. 150).

У такому випадку, зазначена гіпотеза суперечить окресленій в одному з пунктів новизни тезі про те, «...що дії, які полягають у «застосуванні

наси́льства, що не спричинило тілесних ушкоджень» (ст. 173-2 КУпАП), мають отримати не адміністративно-правову, а кримінально-правову оцінку, позаяк застосування фізичного насильства завжди має зумовлювати кримінально-правові наслідки з огляду на значущість об'єкта посягання» (с. 18 роботи). За цілком виваженим і таким, що заслуговує абсолютної підтримки, підходом авторки, фізичне насильство взагалі не повинне розглядатися як адміністративне правопорушення, а тільки як кримінальне. У такому випадку розмежувальною ознакою для домашнього насильства, в першу чергу, буде виступати не *систематичність*, а, власне, *вид* насильства: фізичне і сексуальне мало б передбачатися тільки у КК України, а психічне (чи психологічне) і економічне – в обох кодексах. А систематичність, в свою чергу, мала б виступати розмежувальною ознакою тільки для останніх двох видів домашнього насильства.

Також, вищезазначене твердження про необґрунтованість вказівки у диспозиції ст. 126-1 КК України на наслідки (у виді фізичних або психологічних страждань, розладу здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи) є таким, що суперечить правовим позиціям Верховного Суду, який вважає, що «...крім того, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК, є також **наслідки** (виділено мною – *І.К.*) у вигляді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. При цьому шкода фізичному або психологічному здоров'ю потерпілої особи, яка могла бути чи завдана потерпілій особі, передбачена як наслідок адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173-2 КУпАП, не охоплюється поняттям «фізичні або психологічні страждання, втрата працездатності, емоційна залежність, погіршення якості життя потерпілої особи», що є наслідком кримінально караних діянь, визначених ст. 126-1 КК, про що зазначав ККС ВС у своїх постановках від 25 лютого 2021 року (справа № 583/3295/19) та від 14 червня 2022 року (справа № 585/3184/20)»

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119493832>). Відтак, Верховний Суд у якості розмежувальних ознак кримінально-караного та адміністративно-караного домашнього насильства наводить не тільки систематичність, а й відповідні наслідки.

5. Варто звернути увагу й на деякі непослідовності, вочевидь, технічного характеру. Приміром, слід відмітити обґрунтовану пропозицію необхідності «...замінити термін «винний» на термін «особа», так як це відображено у ст. 91-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» КК України» (с. 182), адже цілком очевидним, і на це вказує авторка (с. 181), є порушення презумпції невинуватості. Водночас, у пропонованій у висновках редакції норми (с. 184) залишається термін «винний».

Висловлені побажання не впливають на загальну високу позитивну оцінку дослідження А. Я. ШУГАЛО. При цьому репрезентативність отриманих авторкою наукових результатів, обґрунтованість наведених висновків і наданих пропозицій не піддаються сумніву.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Порушень академічної доброчесності у ній не виявлено.

Зміст дисертації відповідає галузі знань 08 «Право» та спеціальності 081 – Право.

Дисертація «КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, за оформленням відповідає вимогам, які затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка – ШУГАЛО Алоїза Ярославівна за результатами позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри політики
в сфері боротьби зі злочинністю
та кримінального права
навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, професор

Ігор КОЗИЧ